

PEKKA RAILO

Toimittanut Pekka Tuomikoski

VALKOISTEN VANKINA

Päiväkirja

Kokkolan ja Tammisaaren punavankileireiltä

1918

MINERVA

Valkoisten vankina

Pekka Railo

Valkoisten vankina

Toim. Pekka Tuomikoski

minerva
MINERVA KUSTANNUS
HELSINKI

© Pekka Railon perikunta ja Minerva Kustannus, 2022
Minerva Kustannus on osa Werner Söderström Osakeyhtiötä
www.minervakustannus.fi

Johdantotekstit

© Pekka Tuomikoski ja Minerva Kustannus, 2022

Kansi Leena Kilpi

Taitto Keski-Suomen Sivu Oy

Kuvat Kansan Arkisto, Työväen arkisto, Eduskunta,
Sotamuseon arkisto, Pekka Railon perikunta (kuvat taitossa)

ISBN 978-952-312-778-4
Painettu EU:ssa

Sisällys

Toimittajan alkusanat	11
Huoleton lapsuus Mikkelissä	15
Nuoruusvuosien keisariajasta aikuisuuteen ja itsenäisyyteen.....	18
Railon tempaus Sortavalan Kauppatorilla.....	20
Valkoisten itsenäisyysjulistus oli myrkkyä punaisille.....	22
Vallankumous ja Railon tekemän lehden lakkauttaminen	23
Railon vangitsemisesta tehtyjä päätelmiä.....	27
Loppusota kului vankileirillä	28
Oliko Railo kommunisti?	29
VATO ”ratkaisee kaiken”	30
Kovalla linjalla oli juurensa jo sisällissodassa – Mannerheim julistustensa valossa	34
Jouduttiko sodan lopputulos Tammisaareen siirtoa?	40
Tammisaari oli pahamaineisin punavankileiri	42
Kansainvälinen lehdistökatastrofi.....	44
Leirien ”kasvatustoiminta”	47
Vankileirialueen kartat	49
Punavankileireistä muodostui hallitsematon kaaos.....	49
Sairaalan lääkäri Toivo Ellilä kirjoittaa ylilääkäri Björkstenille Tammisaaresta	52
Lauri Salmi – Railon aikalaisvanki Tammisaaresta.....	54
Railon poliittinen profiili.....	64

Pekka Railon myöhemmät vaiheet	67
Sodan jälkeinen ”uusi tuleminen”	67
Miksi Tammi ei halunnut kustantaa Railon muistelmia?..	68
Pekka Railon työura ja luottamustoimet.....	69
Pekka Railon vanhuusvuodet	71
Muistoja Pekka Railosta	72
Viitteet	74
 VALKOISTEN VANKINA	75
 Käsitteilykirjoituksen luovutuskirje Työväen arkistolle 12.8.1961	79
 Lukijalle	81
 Miksi, milloin ja miten?	85
Lapsuusaika ja kouluvuodet	86
Toimintani ja kokemukseni apteekkialalla	96
Hapuilua, opiskelua ja uuden elämän etsintää	102
 Sosiaalidemokraattisena sanomalehtimiehenä	111
 Marraskuun suurlakko	117
Suurlakko Sortavalassa	119
Marraskuun suurlakon arvostelu ja arviointi.....	133
 Aseellisten voimien syntyminen	137
Suojeluskuntien perustaminen.....	138
Työväen järjestö- ja punakaartit	140

Rauhattomuus jatkuu ja mielet kiihtyvät yhä	143
Sosialidemokraattisen sanomalehdistön asenne	145
Mikään ei enää pidätä.	152
Kapinallisena valkoisten vangiksi.....	162
Anton Kotonen laillisuustaistelijana	177
Valkoisten vankina Kokkolassa.....	187
Minusta tulee murjuni päällysmies	191
Kokkolan vankileirin päälliköt.....	195
Yleinen elämänmeno Kokkolan vankileirissä	201
Elintarviketilanne, terveyden- ja sairaanhoito	203
Teloitukset Kokkolassa	208
Naisten osuus	211
Opettaja Kaarlo Isomäen kokemukset.....	215
Lähtö, matka ja tulo Tammisaareen.....	223
Tammisaaren vankileirissä.....	229
Vankien osuus leiriolojen järjestelyssä.....	231
Kun vankileiri täyttyi	239
Leiriltä pakeneminen oli helppoa.....	242
Naisten osuus Tammisaaressa	245
Vankien kohtelu	247
Terveydenhuolto, puhtaus ja vesipula.....	253
Sairaanhoito.....	256
Ravinto ja nälkä	262
Professori Robert Tigerstedtin toimenpiteet.....	277
Kuolleisuus Tammisaaren vankileirissä	282
Huolenpito kuolleista ja heidän omaisuudestaan	289
Vankien kasvattaminen kunnioittamaan Jumalaa ja rakastamaan synnyinmaataan.....	292

Markkinat ja toripäivät	297
Valtiorikosoikeuksien toiminta Tammisaarella.....	299
Oma tuomioni	303
Kotimatka, työttömyys ja uusi yritys	322
Jälkiarviointeja	327
Kapinan tausta ja tavoitteet.....	328
Punainen terrori julmuuksineen	337
Valkoinen terrori.....	344
 LIITE 1	 351
Marraskuun suurlakon arvostelu ja arviointi.....	353
Sanomalehdistön osuus mielten kiihoittajana ja	
tasoittajana	368
Työmies ja Suomen sosialidemokraatti	371
Ilkka	379
Uusi Suometar	388
Helsingin Sanomat.....	398
Hufvudstadsbladet.....	408
 Punaisiin kohdistetut rankaisu- ja kostotoimenpiteet.....	 418
Kokoontumisvapauden sekä julkaisu- ja	
yhdistymisoikeuden rajoittaminen	418
Valtiorikosoikeuksien asettaminen	424
Edustaja Paasivuoren välikysymykset.....	427
Väinö Tannerin ja Edvard Valppaan kirjelmät	
eduskunnalle	429
Kansanedustajien tuomiot.....	431

Valtiorikosoikeuksien tuomioiden täytäntöönpano	432
Ehdollisen rangaistuksen soveltaminen	
valtiorikosoikeuksien tuomioihin.....	444
Valtiorikosoikeuksien tuomiot tilastojen valossa	445
Valtiorikosoikeuksien tuomioiden summittaisuus	446
Punaisten osittainen ja valkoisten täydellinen	
armahtaminen.....	452
Tilastotiedot kansalaissodan yhteydessä surmansa	
saaneista	456
Sos.-dem. puoluetomiston tilasto punaisten uhreista	460
 LIITE 2	463
 Eero Railon muistelmia Mikkelin lapsuuskodista	465

Toimittajan alkusanat

Miksi Pekka Railon jo 1950-luvulla kirjoitettu muistelmateos *Lansaitsee* tulla julkaistuksi vuoden 2011 keväällä? Onko sisällissota ja sen jälkeinen aika vankileirikatastrofeineen yhä ajankohtainen? Kyllä, epäilemättä. Vasta vähitellen Tammisaaren kuolleiden vankien lopullinen luettelo on täydentymässä kattavaksi. Sisällissodan 90-vuotismerkkivuosi nosti aiheen keskusteluun kenties objektiivisemmin kuin kertaakaan aikaisemmin. Silti vieläkin jäi käsittelemättä runsaasti historian mätäpaiseita, joita toivon tämän kirjan osaltaan avaavan ja puhdistavan. Kaikkea ei todellakaan ole vielä sanottu. Ajan virrassa on helpompi meloa eteenpäin, kun muistaa, miten koski pauhasi jo historian yläjuoksulla.

Harvoin mikään yksittäinen lehtiartikkeli on hätkähdyttänyt minua niin paljon kuin toimittaja Matts Dumellin dokumentin lyhyt esittelyteksti eräässä vuoden 2010 Kalevassa. Tässä esittelytekstissä mainittiin dokumentin pohjautuvan osaltaan ennen julkaisemattomaan Pekka Railon käsikirjoitukseen vankileiriolosuhteista. Siitä lähti liikkeelle idea kirjasta, joka nyt on edessäsi.

Pekka Railon käsikirjoitus on autenttinen kuvaus siitä järkyttävästä vankileirikurjuudesta, joka saattoi koitua melkein kenen tahansa punaisten puolella satunnaisestikin taistelleen kohtaloksi vuoden 1918 taisteluiden aikana tai niiden jo tauottua. Tuhansien punavankien kuoleminen nälkään ja tauteihin jätti syvän haavan paitsi uhrien itsensä loppuelämään, myös heidän perheensä, sukusna, naapureidensa ja ylipäätään kaikkien heidän läheistensä

muistoihin. Suomen suurin joukkohauta Tammissaaren Dragsviikin kasarmialueen tuntumassa yli 3 000 vainajan viimeisenä leposijana kertoo karua kieltään Suomen lähihistoriasta.

Periaatepäättös käsikirjoituksen kustantamisesta Minervan kanssa syntyi varsin nopeasti. Kesti kuitenkin melkoisen tovin, ennen kuin pääsimme Pekka Railon jälkeläisten jäljille julkaisu-oikeuksien saamiseksi.

Apteekkari, sanomalehtimies, kirjailija, kansanedustaja, Helsingin apulaiskaupunginjohtaja Pekka Railon elämäntarina on ihmeellinen monessakin mielessä. ”Perusporvarista” kasvoi innokas puna-aatteen kannattaja keisarivallan viimeisinä vuosina. Hän oli ajanoloon varsin maltillinen sanomalehtimies, joka sai sittemmin maksaa rehellisistä ja avoimista mielipiteistään. Aika oli sopimaton siihen, että Railon kaltaiset idealistit olisivat voineet liikkua vapaalla jalalla poliittisesti räjähdysherkkänä aikana. Vilpittömästä tahdostaan, inhimillisyydestään ja ihmistuntemuksestaan huolimatta Railo joutui näkemään ja kärsimään Kokkolan ja Tammissaaren vankileirien kurjuuden. Näistä elämänvaiheistaan hän ei koskaan puhunut lastenlapsilleen – eikä ihme. Sellaisen elämänluvun käsittelyyn tarvittiin suorasanaiset muistelmat. Eikä kaikkia muistoja ehkä olisikaan ollut järkevää kertoa ilman, että asiat kytketään historialliseen kontekstiinsa. Sen Railo on omassa teoksessaan tehnyt varsin laajamittaisesti. Railon elämänkatsomus oli hyvin maanläheinen sekä hänen itsensä kertoman että Eero-veljen muistelmien mukaan. Tämän teoksen liiteosiona julkaistaan Eeron muistelmien alkuosa. Sen Railo on omassa teoksessaan tehnyt varsin laajamittaisesti. Railon elämänkatsomus oli hyvin maanläheinen sekä hänen itsensä kertomana että Eero-veljen muistelmien mukaan. Tämän teoksen liiteosiona julkaistaan Eeron muistelmien alkuosa.

Myös joitakin osia Pekka Railon alkuperäisestä *Valloisten vanhina* -käsikirjoituksesta on siirretty liiteosioon. Näitä ovat lähinnä

varsinaiseen tarinaan kuulumattomat sanomalehtikatsaukset, joissa Pekka Railo pohtii jälkikäteen sanomalehdistön roolia sekä 1905 suurlakon että 1918 sisällissodan yhteydessä. Näistä tekstisiirroista kerrotaan alaviitteissä.

Tämän päivän lukijan on syytä tuntea sisällissotavuosien ja van-kileirien historiallista taustaa ymmärtääkseen paremmin, mistä Railon käsikirjoituksessa on kysymys. Siksi olen kirjan toimittajana pyrkinyt helpottamaan lukijan työtä valottamalla Railon kertomuksen historiallista kontekstia. Toivottavasti tästä taustaosiosta on lukijalle mahdollisimman paljon iloa ja hyötyä.

Esitän kiitokseni Pekka Railon pojanpojalle Tapio Railolle ja pojantytär Hilikka Hintikaiselle, jotka suhtautuivat myönteisesti isoisänsä käsikirjoituksen julkaisuun. Työväen arkiston ja Oulun maakunta-arkiston henkilökuntaa kiitän asiantuntevasta avusta saadessani selata käsikirjoitusta sen alkuperäiskappaleena. Erityiskiitos Työväen arkiston erikoistutkija Risto Reunalle, joka tunsikin hyvin Railon aikakauden tapahtumat ja antoi monia hyödyllisiä vihjeitä. Olen myös kiitoksen velkaa Eero Railon tyttärelle Arja Alakontiolalle hänen avatessaan Railon perhealbumin tätä teosta varten.

Upoutuessani tähän työhön jouduin monta kertaa hiljenty-mään Railon ihmeellisen elämäntarinan äärellä. Olen ihmetellyt erityisesti sitä, että Railo onnistui kaiken kurjuuden jälkeen säilyttämään henkisen terveytensä ja nousemaan suhteellisen vanhana miehenä paitsi kansanedustajaksi, myös koko Helsingin koulu- ja sairaala-asioista vastaavaksi apulaiskaupunginjohtajaksi. Mieheksi, joka omalla vastuullisella toiminnallaan ohjasi kymmenien tai satojen tuhansien helsinkiläisten jokapäiväisiä arjen asioita. Moni muu leiriltä palannut menetti vankileiriolosuhteissa koko entisen identiteettinsä psyykkisen ja fyysisen terveyden romahdettua. Toivon sydämestäni, ettei tämän kaltainen suomalainen veljesviha koskaan nousisi samoihin mittoihin

kuin välittömästi itsenäisyyttä seuranneina vuosina. Siksi tämä teos on tarpeen julkaista – jotta voimme oppia omasta historiamme.

Tupoksessa 1.2.2011

Pekka Tuomikoski

Huoleton lapsuus Mikkelissä

Pekka Bertil Jakob Railo (vuoteen 1907 Avelin) syntyi Mikkelissä 24.3.1888. Hän varttui poliisikonstaapeli Jaakko Wilhelm Avelinin ja hänen vaimonsa Eveliinan (s. Korhonen) kahdeksanlapsisessa perheessä. Kaksi perheeseen syntynyttä tyttöä kuoli nuorena. Tämän on täytynyt olla kova pala erityisesti äidille, joka oli pitänyt Martta-tytärtä ”kauneimpana lapsenaan”.¹ Kuusi poikaa eli aikuisikään asti.

Perheen lapset olivat monipuolisesti lahjakkaita aina valtakunnan huipulle asti. Emil Railosta tuli Keskon pääjohtaja ja vuorineuvos. Näin hän valitsi aivan toisenlaisen uran kuin työväen asian eteen koko elämänsä uhrannut Pekka-veli. Perheen lapsista kukaan muu kuin Pekka ei omaksunut työväenaatetta ideologiakseen.

Avelinin perheessä lapset näkivät poliisi-isänsä ammatin nurjat puolet: huutolaisten ja muun irtolaisväestön putkassa lojumassa, samoin kuin Mikkelin ”vakiojuopot ja -huorat”. Tämä ei estänyt poikia valitsemasta itselleen erilaista elämänpolkua – ehkäpä laita-puolen väestön elämän seuraaminen aitiopaikalta suorastaan kannusti heitä opintielle.²

Kalastus oli nuorelle Railolle tärkeä lisäansion lähde. Sivuansiolleen Pekka osoitti henkistä kypsyyttä ja vastuullisuutta, jotka olivat tarpeen suurperheen elämässä. Kalastuspuuhista Pekka Railo sai myöhemmin reumatismin.

Pekka Railo onnistui reippaalla elämäntyyllillään ja kalastuksesta saamallaan lisäansioilla sekä veljien tuella kouluttamaan itsensä mieluisaan ammattiin. Hän suoritti farmaseutin tutkinnon (1908).

Viitteitä kiinnostuksesta lääkinnällisiin puuhiin löytyy jo hänen nuoruudestaan. Mielenkiintoisena kuriositeettina apteekkialaa si-

Poliisikonstaapeli Jaakko Wilhelm Avelin kuoli syöpään pian sisällissodan jälkeen. Hänen täytyi elinaikanaan hankkia poliisinansioidensa lisäksi myös muita tuloja elättääkseen lapsikatraansa. Vaimonsa mukaan Avelin oli ”pitkä ja hoikka ja söi kuin hevonen – mutta ei lihonut”. Oliko tuo ihme-kään, kun ahkera poliisimies työskenteli päivätoimensa lisäksi sivuansioidensa parissa yömyöhään.³

Emäntä Eveliina Avelin, o.s. Korhonen muistetaan lyhyenä vahvana ja kauniina. Myös hän teki paljon töitä.⁴ Eveliina koki raskaita menetyksiä, kun kaksi tyttärtä kuoli näiden ollessa vasta lapsia. Aukeaman kuvat: Railon perhealbumi.

AUTENTTINEN KUVAUS PAHAMAINEISILTA VANKILEIREILTÄ

Pekka Railo toimi lehtimiehenä sortavalalaisessa *Kansa*-lehdessä, kun valankumouksen aallot löivät yli Suomen keväällä 1918. Vaikka Railo ei ajanoloon maltillisena työväenaatteen miehenä osallistunut mitenkään sota-toimiin, hän sai maksaa mielipiteistään. Hänet vangittiin ja vietiin ensin Kokkolaan ja sieltä pahamaineiselle Tammisaaren punavankileirille.

Tammisaaren piikkilangoin aidatulle kasarmialueelle oli suljettu yli 8 500 punavankia puutteellisen vesi- ja ruokahuollon varaan. Railo näki satojen miesten kuoleman. Niukka ravinto, epähygieeninen ja helteinen leiri sekä epäinhimillinen kohtelu koituivat useiden kohtaloksi, vaikka Railo – aiemmalta ammatiltaan apteekkari – yritti auttaa ja lääkittää heitä yhdessä leirin lääkärin kanssa. Moni vanki päätyi myös suoraan teloitusr ryhmän eteen.

Pekka Railo välittää 1950-luvulla kirjoitetussa muistelmateoksessaan lukijalle punavankileirin tunnelmat karun realistisesti. Työväen arkistossa säilytetty käsikirjoitus pääsee vihdoinkin päivänvaloon.

Vapauduttuaan punavankileiriltä Pekka Railo eteni työurallaan Helsingin apulaiskaupunginjohtajaksi ja aina kansanedustajaksi asti.

Kirjan toimittanut tietokirjailija **Pekka Tuomikoski** on laatinut teoksen johdannon, jossa hän valottaa sisällissodan ja punavankileirien historiallista taustaa.

9 789523 127784

minerva

99.1

ISBN 978-952-312-778-4

Kansi Leena Kilpi

www.minervakustannus.fi